

Roda ritual del foc

Per Sant Joan, molts pobles fan festes on el foc té un lloc destacat. Hem volgut aprofitar l'avinentsa per recordar altres celebracions on aquest element també és protagonista.

Sembla que pertot de les nostres terres –i també fora– els habitants del País Valencià tenim fama de molt i bons festers. Ara, si hi ha cap element comú en totes les nostres manifestacions festives, és el foc, sobretot en les seues manifestacions més sonores i artístiques: traques, coets, castells de foc..., fins al punt que no hi pràcticament celebració pública –ni, a voltes, privada– sense piroterà.

Però la nostra intenció és, ací i ara, de reportar un seguit de festes populars en les quals el foc, sobretot en forma d'ingents fogueres, constitueix l'essència mateixa de la celebració. Dos són els pols més importants que centren les festes del foc: les fogueres d'hivern, que tenen la festivitat de Sant Antoni Abat –del porquet, segons la nomenclatura popular– de punt de referència i, els focs del solstici d'estiu, amb les celebracions de les revetles de Sant Joan d'eix vertebrador.

Les fogueres de Sant Antoni s'estenen per tota la geografia valenciana: Alginet, Albaida, Catarroja, Gavarda, Ademús..., però per l'espectacularitat de les manifestacions, val la pena que ens centrem en les festes de la ciutat de Canals, a la comarca de la Costera, i en les de Vilanova d'Alcolea, a la Plana Alta.

A Canals, la pira que acabarà cremant té unes dimensions extraordinàries, més de vint metres d'alçada i la seua visió resulta extraordinàriament plàstica: un perfecte con vertical, construït amb troncs de pi secs i cobert de pinassa verda, és rematat a tall de floró amb taronger en flor. Des de ja fa un temps, el dia de Cap d'Any s'inicia la construcció de la pira que haurà d'estar llesta el 16 de gener, inici de les festes patronals. Estretament unida a la foguera de Sant Antoni hi ha la celebració dels "parells", en record dels parells d'animals que els habitants de Canals d'altre temps cedien per a llaurar la terra del sant. També s'hi llança el porquet, perquè siga nodrit pels veïns, i que acabarà riant-se.

En canvi, a Vilanova d'Alcolea,

com a preludi de la celebració, calen foc a la ingent foguera dels majorals, una alzina central envoltada d'argelagues que han muntat durant la mateixa vesprada. Ja el dia de la festa, i pel lloc on ha de passar la processó, es munten una sèrie de fogueres a les quals aniran botant foc a mesura que aquesta avance. Llavors, els efectes de l'any, muntats sobre cavalls i corsers abillats a l'antiga: gualdrapes de seda brodades amb fils d'or i argent, lluentons i espillets, cabotada de flors i retranques de cintes, després de l'oració del Pare Nostre i d'haver escoltat la clàssica invocació, "Sant Anton, /Sant ditxós,/ fes que els porquets/ siguem grossos/ i menjadors", cavalquen a tot córrer per saltar—cavall gentles fogueres disposades tot al llarg del recorregut. Una vegada acabat això i, havent tornat el guió del sant a l'abadia, té lloc el "tropell" o cursa de cavalls. Cada corser busca el camí que li sembla més curt per aconseguir el premi: la "coqueta de tarró" —feta amb sucre, ametlla i neula— que hi ha a la meta, és a dir, al "banc" disposat sota els balcons de la casa del recitor el poble.

Sens dubte, la nostra festa més emblemàtica, una autèntica apoteosi del foc que, un any i un altre, es planta a més de mig centenar de poblacions valencianes, justifica que, en aquesta ocasió, no fem sinó esmentar-la, tant més que ja ha estat objecte d'articles monogràfics en números anteriors d'aquesta mateixa publicació.

L'altre pol de les festes valencianes del foc és la nit màgica de Sant Joan. És la nit més curta de l'any, quan l'aigua de fonts, de rius i, sobretot, de la mar té el poder de fecundar les fembres; just en el moment en què la rosada guareix malalties inguaribles; la nit misteriosa en la qual naix el trèvol de les quatre fulles, símbol inequívoc de la bona sort.

També aquesta celebració —que sens dubte es remunta a pràctiques de caràcter esotèric i pagà— s'estén per tot el País Valencià, sobretot a la zona més costanera. Són innumbrables les fogueres muntades perquè hom hi salti amb la finali-

ARXIU

F. FLUXIA

tat de foragitar els malefics que pugen assetjar-nos durant tot l'any. I si la foguera crema ran mateix de l'aigua de la mar —que és on se n'emplacen alguns centenars— el ritu s'arredoneix amb la pràctica de deixar que arriben fins als peus nus dels congregats les nou onades que completaran la purificació desitjada.

Però parlar de les fogueres de Sant Joan requereix unes mencions específiques: els focs de Xàbia, a la comarca de la Marina Alta, i les fogueres de Sant Joan d'Alacant. A Xàbia, l'especificitat de la celebració consisteix, entre més coses, en actes com ara l'ofrena de "ràims i bacoress" (fruits

Dalt imatge d'una 'bellea del foc' d'Alacant. Al centre i baix, les fogueres d'Alacant que es cremen la nit de Sant Joan.

F. FLUXIA

F. FLUXIA

Les fogueres d'Alacant remunten al 1928. Des d'aquell moment, hom va voler atorgar a les fogueres un estatut semblant al de les falles de la ciutat de València.

tan de la terra, tan mediterranis) al sant patró tot implorant-ne la bondat de les collites. I el ritual de saltar el foc —que segons la tradició dona sort i prosperitat— va a càrrec de joves amb el cap coronat d'heura proveïda de petites flors blanques, que evoquen en l'espectador unes reminiscències d'un clar encuny clàssic. I després de la crema, tots a menjar "faves torrades", que segons sap tothom, és la millor manera de conjurar els bons esperits amb vista a afavorir la presència dels diners, que si bé és veritat que no porten la felicitat, sí que hi contribueixen força.

La metamorfosi de la festa.

El costum d'encendre fogueres a Alacant que, amb el pas del temps havia adquirit el caràcter de gran festa urbana, quallà l'any 1928 quan hom considerà la possibilitat d'atorgar-li un estatut semblant al de les falles de la ciutat de València. No calia sinó transformar les piles informes de materials combustibles en estructures decoratives a base de ninots amb característiques satíriques semblants als de la capital del País. A partir d'ací anaren creant-se les diverses "comissions de foguerers". L'any 1932 hom iniciava l'elecció d'una "bellea del foc", semblant a la fallera major de València. La instal·lació de "barraques" com a

centres de promoció popular de la festa contribueixen extraordinàriament a traure al carrer l'alegria i la joia de viure. Pel que fa a la gastronomia, cal tenir present que a Alacant, la famosa "coca de Sant Joan" presenta unes característiques que la fan molt diferent del típic dolç d'algunes altres contrades: coca guarnida amb pebrera, tomaca i tonyina salada, tot cuit al forn.

Però hi ha moltes més celebracions en què el foc té un relleu especial. Així a la petita població de la Iessa, a la comarca dels Serrans, encara hi ha el costum medieval d'encendre fogueres i alimares (*almenares*, en la seua adaptació al castellà local) a la porta de casa la vespra de la patrona de la localitat, la Mare de Déu del Carme. Les alimares, fogueres que es feien antigament com a senyals en talaies i llocs elevats, són ací com una mena de grans canelobres de ferro, amb un final en forma de tendur, sobre els quals es diposen els focs.

A Agullent, poble de la Vall d'Albaida, dins les festes locals es commemora el miracle de la llàntia, en què el foc té un paper preponderant, com a recordatori de la llàntia miraculosa amb l'oli de la qual els agullentins s'ungiren i sanaren durant la pesta de l'any 1600. Xiquets i majors puguen en

romiatge a l'ermita duent a les mans, i girant-les contínuament per atiar el foc, les "falles", que no són altra cosa que trossos d'esportins vells com els que s'utilitzaven en les almàsseres per aixafar les olives.

Paga la pena també de reportar la baixada de la Mare de Déu de Gràcia, a Biar, a la comarca de l'Alcoià. La vesprada del dia 11 de maig, després d'acabada l'entrada de moros i cristians, els capitans de les comparses, els majordoms de la Confraria de la Mare de Déu i les autoritats es dirigeixen a l'ermita per baixar la imatge en processó fins al poble. La resta de la gent es congrega a l'entrada de la vila, no sols per rebre la venerada imatge, sinó sobretot, per contemplar l'extraordinari espectacle de les fogueres enceses en les muntanyes que envolten Biar: més de cinc-centes fogueres controlades encenen els foguerers en tots els cims de les serres que circumden la població, a les quals han d'afegir-se'n moltes més que hom encén en els marges dels camins per on davalla la imatge.

La relació dels focs de festa valencians podria fer-se inacabable: el trasllat de les imatges a Alfara d'Algímia, a la comarca del Camp de Morvedre; la nit de les fogueres, el 22 d'abril, a Onil, a la comarca de l'Alcoià; la nit de l'albada de la ciutat d'Elx, que preludeix les celebracions del Misteri i de la festa... I això sense oblidar manifestacions com ara els bous embolats: corregudes nocturnes de bous de carrer amb dues boles de foc a les banyes, típiques de molts pobles valencians, en especial de les rodalies de la capital del país, o les cordades, no menys espectaculars: diversió en la nit d'una festa, consistent a botar foc a diverses eixides d'enfilalls de coets que es desprenen encesos d'una corda penjada de banda a banda d'una plaça o carrer —com ara la cèlebre cordada de Paterna, a l'Horta.

Si el foc és la força regeneradora, al País Valencià n'anem ben servits.

Joan E. Pellicer